

**МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМНИХ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ**

*Стаття присвячена методам державного регулювання системних банківських криз. В ній визначено основні заходи стримування і регулювання банківських криз, та проведено класифікацію цих заходів. Охарактеризовано кожен з цих заходів, їх переваги та недоліки, частоту використання.*

*Article is devoted to the methods of government regulation of systemic banking crisis. There are determined main actions of crisis containment and resolution and its classification. The article also contain characteristic of each of this actions, its advantages and disadvantages, frequency of its using.*

*Ключові слова: системні банківські кризи, методи стримування банківських криз, методи регулювання банківських криз.*

В наш час банківський сектор посідає одне з найвагоміших місць в економічній системі. Результати діяльності даного сектору стосуються майже усіх сфер економіки і невдачі та кризи банків можуть призвести до руйнування економічної системи, або до значного її ушкодження. Саме тому кожна країна зацікавлена в тому, щоб діяльність банків була регульованою, ефективною і надійною, забезпечувала безпеку і зростання економіки, протистояла кризам і захищала активи своїх клієнтів.

Глобалізація світової економіки й фінансових ринків призвели до істотних зрушень умов розвитку банківських систем, почастишали банківські кризи, що охоплюють великі групи країн, але особливо гостро це проявляється в країнах з ринками, що розвиваються. Кризи викликаються сполученням різних факторів, включаючи економічні, інституціональні, політичні, психологічні тощо. Світовий досвід банківських криз великий. Так, протягом ХХ століття практично не залишилося країни, що не випробувала його тією чи іншою мірою. Історики у сфері фінансів зафіксували, що з кінця 70-х років ХХ століття банківські кризи зазнавали національні економіки більше 70 країн світу, і кожна боролася з кризою по-своєму, використовуючи різноманітні засоби та методи даної боротьби.

Як тільки ознаки банківської кризи дають про себе знати, держава повинна негайно втрутитися, щоб відвернути економічний спад у країні, який в умовах глобалізації економіки може швидко поширитися на інші країни і породити глобальний хаос. Проте, держава повинна втручатися у кризові процеси які відбуваються у банківській системі дуже обережно, щоб не нашкодити ще більше і не підсилити кризу. Роль держави у банківському бізнесі має бути збалансованою і не заважати дії ринкових сил.

Надзвичайно важливим аспектом є регулювання і стримування цих криз. Метою даної статті є визначити і класифікувати основні методи такого регулювання банківських криз, дати характеристику та порівняти їх з метою знаходження оптимальних способів безпечного і найменш збиткового. Для визначення даної класифікації та порівняння ефективності кожного з методів використано дані по системних банківських кризах у 42 країнах (1970-2008 років), які доступні з досліджень Г.Камінські, Дж.Бойда, Л.Лавена та інших [1, 3, 6].

Важливо зазначити, що банківські кризи поділяються на системні, локальні або часткові. У своїй статті [10] Н.Й. Реверчук та А.О. Ковалюк подають наступні визначення цих видів криз. Системна банківська криза – це стрімке і масштабне погіршення якості активів значної кількості комерційних банків під впливом несприятливих макроекономічних, інституційних і регулятивних чинників, що унеможливило виконання банківською системою своїх функцій. До локальних банківських криз вони відносять кризи на міжбанківському кредитному ринку, іпотечному ринку, ринку автокредитів, ринку ліквідності, ринку споживчих кредитів тощо.

В цій статті нас цікавлять саме системні банківські кризи, а точніше засоби їх регулювання державою. Вибір дій тут залежить від того, якою є криза по природі і які саме завдання стоять перед державою, проте загалом ці дії щодо банківської кризи можна розділити на дві групи [7]: політика стримування кризи і політика розв'язання кризи (виходу із кризи).

Загалом цей поділ є умовним і дві ці групи дій є тісно між собою пов'язані і взаємодоповнюючі.

Щодо першої групи то її ще можна назвати групою короткострокових дій, тобто вона обмежена такими видами політики, які не передбачають створення нових інституцій чи комплексно нових механізмів. До цієї групи економісти відносять такі дії [1, 10]:

1. Банківські канікули.
2. Замороження депозитів.
3. Урядові гарантії депозиторам (blanket guarantee).
4. Підтримка ліквідності банків.

Кожна з цих дій є мотивованою несприятливими змінами банківських умов і вибір правильної антикризової політики залежатиме від того, що було імпульсом для кризи, чи то втрата довіри депозиторів (що дало поштовх панічному вилученню депозитів) через визнанням неплатоспроможності банку, чи ланцюгова реакція на загальноекономічну кризу.

Найбільш вживанішими серед цих перелічених заходів є підтримка ліквідності банків і урядові гарантії депозиторам, такі ж заходи, як замороження депозитів і банківські канікули вживаються рідше. Так, згідно з дослідженням Лаевена [6], підтримка ліквідності банків, країнами була використана у 71% випадків з усіх досліджуваних випадків. Що ж до урядових гарантій депозиторам, як засобу стримування кризи, то вони були застосовані у 29% кризових випадках.

Замороження депозитів – це тимчасова, або визначена певним терміном урядова заборона банкам видавати депозиторам достроково їх кошти із рахунків чи збільшувати кредитування. Замороження депозитів може тривати як від одного місяця так і до 10 років (наприклад, в Аргентині). В Україні ж у 2008 році було запроваджено замороження депозитів терміном на 6 місяців. Загалом цей захід стримування банківської кризи застосовувався у близько 12% кризових випадках [1, 6], проте він є високо ризикованим і руйнівним, веде до великих втрат депозиторів і тому має застосовуватися лише у крайніх випадках.

Під банківськими канікулами розуміється зупинка роботи банку на деякий час. Зазвичай вони тривають недовго, близько 5 днів і використовуються для того, щоб «купити час» допоки не буде розроблена більш чітка стратегія [1]. Вони застосовувалися лише у 10% кризових випадків [5] і, зазвичай, у поєднанні із замороженням депозитів.

Щодо урядових гарантій, то їх основна ціль полягає у відновленні довіри депозиторів і також вони можуть запобігти стрімкому відпливу капіталу. Це є досить тривалий захід, наприклад оголошенні в 1993 році у Мексиці урядові гарантії тривали більше 9 років і покривали усі банківські зобов'язання [7]. Проте тут варто зазначити, що вони є ефективними лише коли є висока довіра до влади. Також такі урядові гарантії є дією, яка потребує великих витрат, тому повинні використовуватися лише у дуже критичних випадках.

Підтримка ліквідності є явно одним з найбільш використовуваних заходів (використовувалася у 71% кризових випадків [6]), першочерговим заходом реакції на системні кризи. Зазвичай вона здійснюється шляхом надання Центральним Банком кредитів рефінансування, коли усі інші можливості рефінансування є вичерпаними (кредитор останньої надії) [11]. Найчастіше підтримка ліквідності банків використовується спільно із урядовими гарантіями, про що свідчить їх позитивна кореляція у 30% кризових випадків [2].

Важливо розуміти, що потрібно швидко і правильно вибрати можливий спосіб стримування кризи, адже заходи, прийняті в цей час матимуть незворотний вплив і можливі втрати.

Після того, як було застосовано нагальні засоби, для стримування кризи, уряд стикається з вибором довгострокових заходів виходу із кризи, які б сприяли відновленню кредитної і фінансової системи, перебудові балансів банків і позичальників.

Розв'язання кризи неодмінно включає в себе складну координацію взаємодії між дебіторами і кредиторам, і тут, доля кожної окремої установи, залежатиме не лише від курсу, який виберуть її керівники, а й від дій усіх таких же установ та від загальної економічної ситуації. Через ці координаційні проблеми та через брак капіталу уряди часто беруть на себе ініціативу керувати системною реструктуризацією, особливо у банківській системі і в процесі вони зазнають значних витрат для того, щоб пришвидшити вихід із кризи.

В таких випадках найчастіше постає питання: чи мають бути якимось чином фінансові установи з великими боргами, субсидійовані або пробачені частини їх боргів, чи їхні активи повинні перейти до нових організацій і власників? Це питання зазвичай постає до недостатньо капіталізованих банків та інших небанківських організацій з великими боргами. Прийняття такого рішення і реальність його виконання в кожному окремому випадку стало проблематичним і виникнула потреба встановити системний підхід. Переглянувши усі можливі ситуації, можна зробити висновок, що найкраще будувати відповіді виходячи з джерела кризи.

Так якщо проблеми виникнули через загальноекономічний крах, то банку можна надати дотації і підтримувати його і його теперішніх власників. Якщо ж неплатоспроможність банку була спричинена некомпетентним, ризикованим чи корупційним управлінням, чи використанням банків в політичних інтересах, то таке управління не схоже на соціально вагоме і тому від'єднання активів такого банку від теперішніх власників і передача їх новим є явно одним з найкращих рішень.

Різні вчені визначають різні засоби розв'язання системних банківських криз [1, 2, 6], проте проаналізувавши їх можна виділити такі основні підходи на стадії розв'язання кризи:

- списання боргів і відмова від застосування примусових заходів;
- націоналізація банків, їх закриття чи злиття;
- продаж активів банку;
- страхування депозитів;
- компанії управління активами;
- використання заходів монетарної політики;
- рекапіталізація банків тощо.

Щодо списання боргів та відмови від застосування примусових заходів то це є одним із найпоширеніших заходів розв'язання банківських криз (цю політику було застосовано у 67% кризових випадків [6]). Суть цієї політики полягає в тому, що в діяльність банку не втручаються, незважаючи на те,

що технічно він є неплатоспроможним об'єктом, а державне регулювання, або впроваджується частково (було впроваджене у 73% кризових випадків [1]), або повністю відхиляється (35% кризових випадків). Прикладом застосування такої політики може бути Еквадор, коли банкам було дано 2 роки, щоб повністю відійти від кризи та звикнути з новими правилами.

Щодо націоналізації банків, їх закриття чи злиття, то цей вид політики застосовується не надто часто, особливо закриття банків (воно було застосоване лише у 11% кризових ситуацій [8]), тому що така дія є явно критичною і особливо негативно воно вплине на акціонерів, які втратять свої гроші. Продаж активів банку вважається, мабуть, останньою і однією з найкритичніших дій, проте в останній час він стає все більш звичною, так за останніми дослідженнями Лаевена вони були застосовані у 51% кризових випадків [6].

Ще одним цікавим аспектом, який варто згадати, є страхування депозитів. Цей захід, можливо, є більш вагомий, коли застосовується ще до початку кризи, проте дехто запровадив їх під час кризи, адже, половина країн, які зазнали банківських криз і використовували схему страхування депозитів змогли максимально мінімізувати свої втрати. Проте цей вид політики був застосований лише у 8% світових криз [3].

Щодо компаній управління активами, то це компанії, які здійснюють професійну діяльність з управління активами інститутів чи банків на основі державних розпоряджень і на підставі ліцензії, яку видає Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. В більшості випадків ці компанії є централізовані і використовуються для реструктуризації банків, які зазнали значних збитків, сильно постраждали від кризи. Загалом цей захід був застосованим у 48% кризових випадків [1].

Як заходи макроекономічної політики варто розглянути інфляцію і знецінення валюти, що є одними зі способів погашення боргів. Інфляція є також чинником, що зменшує бюджетний тягар. Так, якщо криза є достатньо великою, вибір політики може бути обмежений можливостями уряду. Так його здатність субсидювати позичальників чи вливати капітал у банки є обмежена їх здатністю підвищувати податки чи знижувати видатки. Саме тому інфляція, чи знецінення валюти є одними зі способів розв'язання багатьох криз. Такі дії прирівнюються до загального погашення боргів і в такому випадку банки та небанківські debітори отримують погашення без створення ситуації порушення умов дебіторських зобов'язань. Проте тут постають питання як повернути макроекономіку в стабільний стан у майбутньому.

Наступним способом боротьби із кризою є відокремлення неплатоспроможних банківських позик і їх організаційна реструктуризація під новим управлінням і керівництвом. Цей метод застосовувався приблизно у 78% кризових випадків. Уряди часто самотужки контролюють і утримують проблемні банки протягом тривалості фази виходу із кризи. Залежно від того, як швидко було прийняте рішення про розміщення боргів (втрат), сума грошей витрачена на рекапіталізацію банку, для його подальшого продажу в приватну власність, може бути величезною. Проте проведення рекапіталізації банків повинне відбуватися правильно і пріоритетним має бути повернення банку на шлях фінансової стабільності, в іншому випадку в банків буде недостатньо капіталу, що дасть їм стимул повернутися до нерозсудливої поведінки [1].

Загалом перелік цих методів регулювання банківських криз не є вичерпним і ефективність кожного з них залежить від багатьох фактів, початкових умов і загальної ситуації в країні. Загальну картину використання кожного з методів можна побачити у таблиці 1, де показано, яка кількість країн (з 42 досліджуваних), використовувала той чи інший метод.

Таблиця 1

**Частота застосування відповідних методів регулювання банківських криз в 1970-2008 роках [1, 3, 6]**

	Метод	У якій кількості кризових випадків застосовувався, %
Стримування кризи	Банківські канікули	10%
	Замороження депозитів	12%
	Урядові гарантії депозиторам	29%
	Підтримка ліквідності банків	71%
Розв'язання кризи	Списання боргів і відмова від застосування примусових заходів	67%
	Націоналізація банків	12%
	Злиття банків	18%
	Закриття банків	11%
	Продаж активів банку	51%
	Страхування депозитів	8%
	Компанії управління активами	48%
	Використання заходів монетарної політики	63%
	Рекапіталізація банків	78%

З таблиці та вищесказаного можна визначити, що найефективнішими на стадії стримування кризи були урядові гарантії депозиторам та підтримка ліквідності банків, вони застосовувалися більшою кількістю країн і у більшій кількості випадків. Що ж до банківських канікул і замороження депозитів, то ці методи,

через свою меншу ефективність, використовувалися значно рідше.

Що ж до методів розв'язання кризи, то тут найпоширенішими були рекапіталізація банків, застосування заходів монетарної політики та списання боргів і відмова від застосування примусових заходів. Найменше і найрідше країни використовували такі методи, як закриття чи націоналізація банків, продаж їх активів та страхування депозитів. Це можна пояснити по-різному, частина цих засобів є надто дорогою, частина малоефективною, а інша не лобює як державні, так і приватні інтереси тощо.

Кожен з цих методів допомагає досягнути бажаного результату – відновлення банківської системи і стабілізації економічної ситуації. Все залежить від того, які методи і як буде використовувати країна. Зазвичай країни застосовують комбінації таких стратегій виходу із кризи, включаючи урядові програми та ринкові механізми. Успіх обох залежить від умілого і ефективного використання юридичних, регулятивних, управлінських та політичних інституцій. Також варто зазначити, що політикам в країнах зі слабкими економічними інституціями не варто сподіватися досягнення того ж рівня результату у фінансових реструктуризаціях, що й у більш розвинутих країнах, і тому розробляти механізми потрібно відповідно і розраховувати, що час на вихід із кризи може бути набагато довшим.

### Література

1. Boyd J., Gianni De Nicolò, Loukoianova E. Baking crises and Crisis Dating: Theory and Evidence // IMF Working Paper/09/141. – 2009.
2. Enrica Detragiache, Giang Ho, Responding to Banking Crises: Lessons from Cross-Country Evidence // IMF Working Paper/10/18. – 2010.
3. Graciela L. Kaminsky, Currency and Banking Crises: The Early Warnings of Distress // Working Paper, 1999, Available from: <<http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/warnings.pdf>>.
4. Graciela L. Kaminsky, Lizondo S., Carmen M. Reinhart, Leading Indicators of Currency Crises // IMF Staff Papers. Vol. 45, No.1/ - March 1998.
5. Graciela L. Kaminsky, Varieties of Currency Crises // Journal of International Money and Finance, 2006, Available from: <<http://home.gwu.edu/~graciela/HOME-PAGE/RESEARCH-WORK/WORKING-PAPERS/varieties.pdf>>.
6. Laeven L.,Valencia F. Systemic Banking Crises: A New Database // IMF Working Paper/08/224. – 2008.
7. Laeven L.,Valencia F. The Use of Blanket Guarantees in Banking Crises // IMF Working Paper/08/250. – 2008.
8. Rupa Duttagupta and Paul Cashin, The Anatomy of Banking Crises // IMF Working Paper/08/93. – 2008.
9. Stijn Claessens, M. Ayhan Kose and Marco E. Terrones, What Happens During Recessions, Crunches and Busts? // IMF Working Paper – August 2008.
10. Н.Й. Реверчук Банківські кризи: сутність, ознаки, види та методи їх подолання / Н.Й. Реверчук, А.О. Ковалюк // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 87-96.
11. Підтримка ліквідності банківської системи Національним банком України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :// Прес-реліз НБУ. –[www.bank.gov.ua/Publication/pres\\_service/2009/grebenyk\\_010409.pdf](http://www.bank.gov.ua/Publication/pres_service/2009/grebenyk_010409.pdf)>.

Надійшла 12.04.2010

УДК: 657.92:631.11

І. І. ГАВРИЛЮК

Львівський національний аграрний університет

## ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ЕКСПОРТНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВ

*В роботі визначено сутність експортного соціально-економічного потенціалу, виявлено передумови та сформульовано принципи становлення та нарощування експортного потенціалу в сучасних умовах. Доведена необхідність регулювання та координування ролі держави в розвитку експортного потенціалу, проведення економічних, валютно-фінансових заходів стимулювання експорту.*

*The perspective of the export of social and economic potential is determined. The main principles of forming and escalating the export potential are established under the modern conditions. New approaches as of the effective of an export potential and economic mechanism of stimulation export region activity are scientifically investigated.*

*Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортний потенціал, регіональний підхід, маркетинговий механізм.*

### Вступ

Сучасні пріоритети зовнішньої політики України пройшли довгий процес формування у доволі